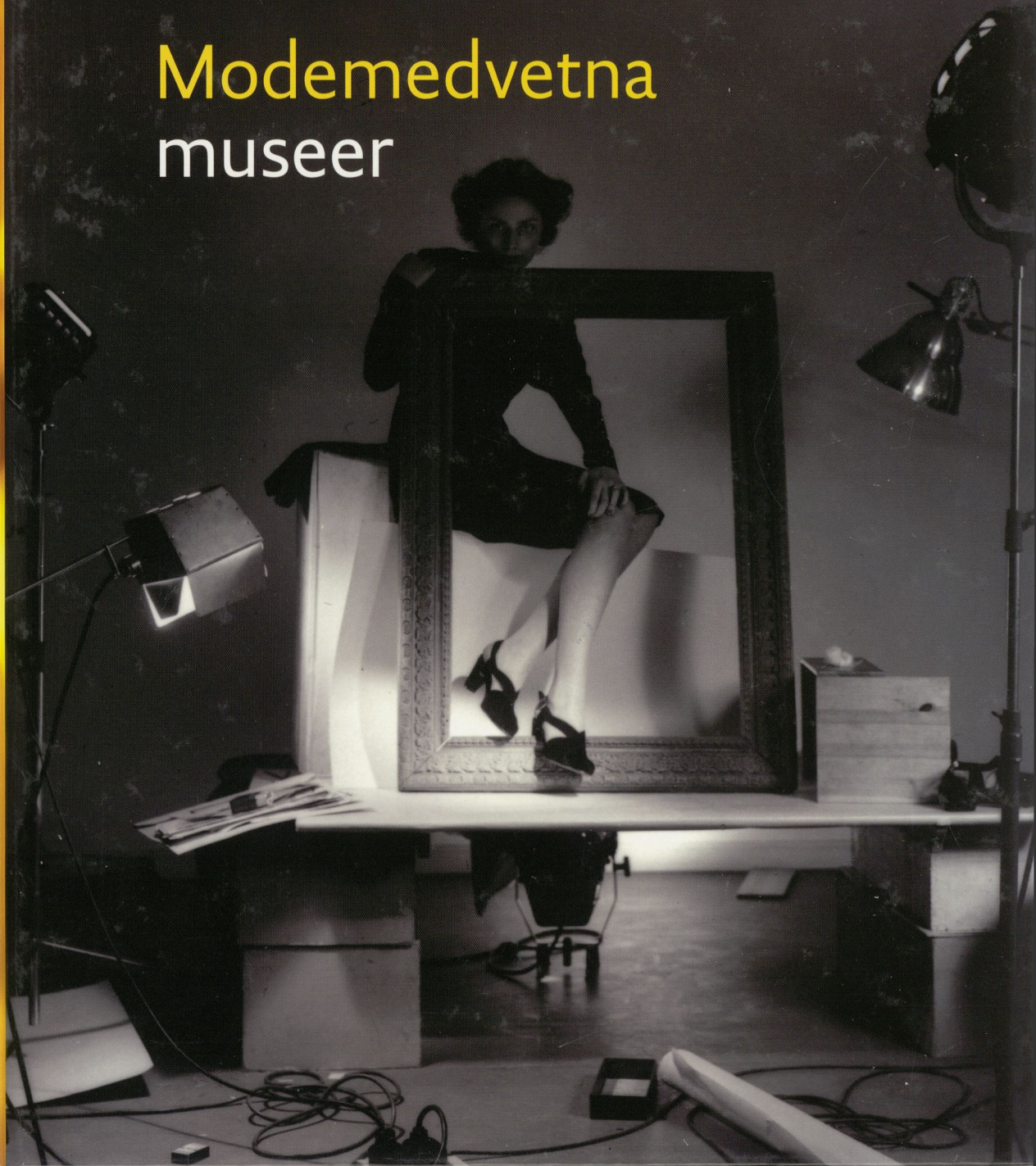

Modemedvetna museer

Modemedvetna
museer

FATABUREN 2010

Modemedvetna museer

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2010

Red. Christina Westergren och Berit Eldvik

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2010
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsfoto Kerstin Bernhard (framsida) och Mats Landin, Nordiska museet
För- och eftersättsblad Detalj av klänning från 1860-talet. Foto Mats Landin, Nordiska museet

Tryckt hos NRS Tryckeri, Huskvarna 2010
ISSN 0348 971 x
ISBN 978 91 7108 540 5

Foto Leila Karin Österlind.

Elastiska byxor och begrepp

Om haremsbyxor, turkiska byxor, Bloomers, haremskjolar, puffbyxor och seroual

Trots att MC Hammer ståtade med dessa sköna culottes för två årtionden sen gäller hans råd »can't touch this« inte nödvändigtvis haremsbyxornas återkomst.

trendsfortous.wordpress.com/2009/04/04

LEILA KARIN ÖSTER-
LIND är doktorand i etnologi
vid Stockholms universitet.

Haremsbyxan är ett plagg som sällan tycks kunna passera modets scener obemärkt. Att väldigt många high fashion-designers så väl som fast fashion-producenter nu gör egna versioner tycks inte få känslorna att svalna, tvärtom. Haremsbyxan berör och upprör, älskas och hatas, bärs och ratas av såväl modebloggare och manliga fashionistas som tonårstjejer och självutnämnda smakpoliser av olika kön och ålder.

Jag använder ordet haremsbyxor här för att det är det ord som används i både svenskspråkiga och engelskspråkiga sammanhang när dessa byxor idag marknadsförs som modeplagg. Jag är dock

medveten om att ordet i sig ibland väcker debatt. Idag säger vi oftast haremsbyxor på svenska men det är långt ifrån den enda benämningen. Inte bara i olika språkliga sammanhang, utan även i skilda geografiska, historiska och politiska kontexter har dessa ofta omtvistade plagg fått olika namn.

Så vad är då haremsbyxor för slags plagg? Precis som med många andra benämningar på klädesplagg så är haremsbyxor inte en enda modell utan snarast ett samlingsnamn för delvis olika modeller. De byxor som idag marknadsförs och säljs som haremsbyxor skiljer sig åt både vad det gäller tillskärning och ursprung/inspiration. På franska kallas haremsbyxor oftast *pantalon bouffant* (fluffiga byxor eller puffbyxor), en benämning som kanske är en bättre beskrivning. För att få till den fluffiga »haremsseffekten« kan byxorna antingen vara gjorda av två nästan rektangulära tygstycken som dragits ihop i midjan och vid vristerna eller vara sydda som vilka byxor som helst i midjan men med vida ben som dragits ihop nedtill. De modeller som varit populärast här hemma de senaste åren har haft rejält häng mellan byxbenen och varit åtsmitande från knäna och nedåt. Kännetecknande är alltså den jämförelsevis stora mängden tyg som använts antingen i benvidden eller för att få till det hängande partiet mellan benen – eller båda delarna. Vissa modeskribenter är dock mer generösa i sin definition än vad jag är. På chic.se beskrevs de så här enkelt i januari 2009: »Kännetecknande för haremsbyxan är att den är vidare upptill och smalare nertill. Gärna i tunt tyg med lite häng i baken.« I det bildspel med haremsbyxor från high fashion-visningar som visas i anslutning till denna beskrivning liknar flertalet byxor mest klassiska dambyxor med hög midja och veck framtill i midjan. Den franskspråkiga sajten puretrend.com har en modeencyklopedi som är mer precis i sin

Foto Leila Karin Österlind.

definition: »Byxor med uppblåst effekt (byxor som är uppblåsta/puffiga) antingen nedanför midjan eller nedtill i byxbenen.«

Om en variant av haremsbyxor, nämligen de nordafrikanska unisexplagg som kallas seroual, har den schweiziska dräkthistorikern Leyla Belkaïd skrivit (1998). Liksom den marockanska sociologen Fatima Mernissi (2002) betonar Belkaïd de övergripande dräkthistoriska skillnaderna mellan den muslimska världen och västvärlden. Medan man i västvärlden från 1300-talet och framåt allt tydligare markerade skillnad mellan könen med hjälp av kläder fortsatte dräkten i många muslimska länder att vara re-

lativt unisex betydligt längre. Seroual av olika slag används exempelvis fortfarande av både män och kvinnor i hela Nordafrika. Efter att Andaluserna under 1500-talet introducerat byxorna i regionen spreds de först till de större städerna. I dagens Maghreb, Marocko, Tunisien och Algeriet används seroual vanligtvis antingen av äldre som inomhusplagg, eller som delar av så kallade traditionella dräkter av olika slag.

En av de få saker många forskare som studerar kläder och mode är ense om är att genus är vad man idag tycker är viktigast att signalera via kläder. Ända sedan de första försöken att lansera haremsbyxor som modeplagg i västvärlden gjordes för mer än 150 år sedan har de ofta ansetts provocativa just för att de utmanar gränserna mellan maskulinitet och femininitet. Att plaggen dessutom kopplas till det muslimska, som i västerländska media ständigt definieras som väsensskilt från allt som uppfattas tillhöra den »västerländska kulturen«, gör dem än mer utmanande. Det är ganska förvånande att haremsbyxor, trots att de producerats i så många varianter av västerländska modeproducenter under så lång tid, fortfarande orsakar diskussion. De provocerar på ett säreget sätt och kallas väldigt ofta fula eller svårburna. Men ofta handlar de nätdiskussioner som jag tittat på inte bara om estetik utan även om politik. Inlägg och kommentarer om haremsbyxor dryper ofta av referenser som kan härledas till olika orientalistiska stereotyper av vilka haremsfantasin med all sin symboltyngdhet kanske är den vanligaste. Haremsfantasin är en ovanligt påstridig tankefigur som innefattar en hel uppsättning olika tillskrivningar, något jag återkommer till.

Gina, Aladdin och deras byxor

Inför våren och sommaren 2010 lanserar H&M haremsbyxor för män. H&M plockar som så ofta snabbt upp high fashion-trender och vågar nu även på manssidan satsa på plagg som verkligen räknas som svårburna. Gina Tricot är en svensk uppstickare inom fast fashion som har varit otroligt framgångsrik de senaste åren. De satsar ofta på att sälja varianter av liknande trikåplagg i alla möjliga färger och deras billiga toppar och tights har varit särskilt populära. Kedjans vårkampanj 2009 gick till stor del ut på att marknadsföra en haremsbyxmödel ur sommarkollektionen. Många svenska modebloggare rådde under samma vår sina läsare att köpa flera par i olika färger av vad de hade utnämnt till säsongens måste, de billiga haremsbyxorna från Gina Tricot. Haremsbyxor har kanske aldrig varit så rätt som de varit de senaste åren. Redan under 2007 och 2008, då jag arbetade för forskningsprojektet »Islamic Fashion in Europe« och regelbundet besökte butiker, fanns haremsbyxor i många butiker: hos fast fashion-kedjorna, i mer exklusiva butiker och även i Islamic fashion-butiker.

När de senast var riktigt inne, under 80-talet, var det en jämförelsevis marginell och kortvarig trend. Den Gina Tricot-mödel som prydde affischerna i Stockholms t-bana under våren 2009 var väldigt mycket 80-tal. Byxan blev alltså många bloggares och modeskribenters favorit, men det fanns också kritiska röster:

Nä i bland är modet bara så weird ... och det är skönt att inte vara nån slav under modet ... för sådana byxor kommer aldrig nånsin in genom vår ytterdörr ... inte ens om jag måste börja använda vuxenblöjor i nått avlägset universum ...

Nä jag låter Aladdin behålla sin klädsel för sig själv.

[http://blogg.aftonbladet.se/24880/perma/1166163/\(2009-03-25\)](http://blogg.aftonbladet.se/24880/perma/1166163/(2009-03-25))

Foto Leila Karin Österlind.

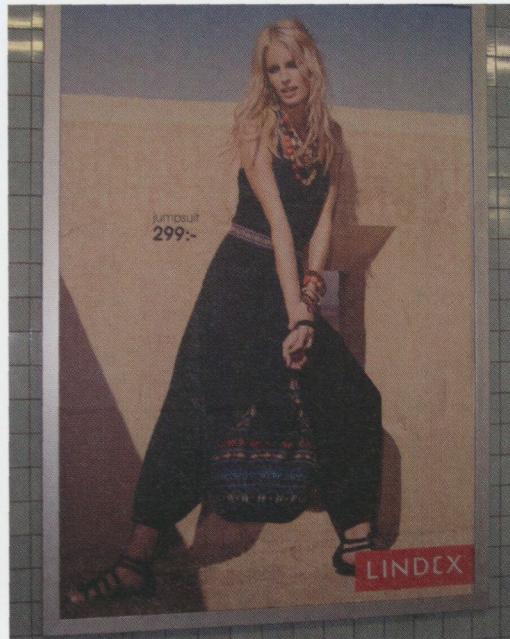

Foto Leila Karin Österlind.

Ingen som reagerar på vad »haremsbyxor« anspelar på?! Nå som vet vad ett harem är? Så fruktansvärt ocoolt och puckat att spinna på nånting som syftar på ett manligt ägande av kvinnan. Låter exotiskt och bra men jag blir fylld av avsmak när jag ser en söt blondin i nåt som mellan raderna säger »haremsbrallor är rätt och coolt dvs HAREM är nåt exotiskt och coolt«.

Kommentar till inlägg på

<http://chic.se/haremsbyxor-fran-gina-tricot/> (2009-04-13)

Dessa bloggcitat skrevs under våren 2009. Det första är från en blogg som inte bara handlar om mode, det sista är en upprörd kommentar till en modeblogg som rekommenderat ha-

remsbyxor. Båda citaten innehåller referenser till Orienten och det orientaliska i form av typiska tankefigurer som Aladdin och haremet. Referenserna till det orientaliska används här negativt, för att avråda från att haka på en rådande trend, men samma typ av figurer används av dem som argumenterar för det motsatta. Att orientalistiska referenser relativt ofta förekommer i samband med att haremsbyxor lanseras eller blir trendiga kan förstås och tolkas på olika sätt. Eftersom byxorna marknadsförs som haremsbyxor är det föga förvånande att de kopplas till ordet harem.

Harem, harem, haram

Under 1800-talet blev exotiska och orientaliska motiv oerhört populära bland annat inom konsten och den etnografiska fotografien. Intresset för denna typ av bilder växte parallellt med de koloniala imperiernas expansion. Fantasibilder av detta slag fick mycket stor spridning och betraktades som realistiska skildringar av främmande miljöer och folk. Men de orientalistiska bilderna var ofta skapade utan förlagor i form av verkliga geografiska miljöer, interiörer eller platser.

Att de koloniserade folken sågs som helt olika den »civiliserade« kolonisationskraften var en förutsättning för koloniseringen. Bildproduktionen överensstämde alltså med kolonialmakternas syften och bidrog till att etablera och försvara deras politik. Infödingarna ansågs vara västerlänningarnas raka motsats – exotiska, primitiva och överdrivet sexuella – och vad kunde illustrera sådana karaktärsdrag bättre än interiörer från imaginära harem? Interiörer fyllda av loja exotiska skönheter, ibland iklädda haremsbyxor men ofta betydligt mer lättklädda. Haremsfantasin

Vaslav Nijinsky som
den gyllene slaven i
Schéhérazade 1910.
Foto Dansmuseet.

Dekorskiss av Léon Bakst till Schéhérazade 1910. Foto Dansmuseet.

utgör än idag en betydande del av den diskurs som reproducerar Orienten som annorlunda. Ordet harem kommer ur det arabiska ordet haram som betyder något förbjudet eller skamligt men som också i vardagligt tal används i betydelsen »vad synd, vad tråkigt«.

MC Hammer pants

MC Hammer / Harem Pants: Om du är uppmärksam och ofta besöker sidor som style.com har du förmodligen lagt märke till en trend som startade för några säsonger sen (2007) och som bara inte vill försvinna...

<http://www.theurbangent.com/2009/01/sagging-crotches-mc-hammer-harem-pants.html> (2009-03-20)

När det skrivits om haremsbyxtrender för män under senare år har det inte alls varit lika vanligt att kopplingar till Orienten hamnat i fokus. Citatet här ovan är skrivet av en manlig amerikansk modeskribent. I rubriken för reportaget om haremsbyxor omnämns den amerikanske stjärnan MC Hammer. Han gjorde glammiga haremsbyxor odödliga under succén med låten »Can't touch this« 1989–1991 och är idag den vanligaste referensen när manligt haremsbyxmode diskuteras. I amerikanska sammanhang är det vanligt att haremsbyxor kallas »Hammer pants« eller »MC Hammer pants«.

MC Hammers outfits och hans one-hit-wonder har blivit egna populärkulturella fenomen och det är omöjligt att studera haremsbyxor utan att ramla över de mest otroliga repliker på sådant som han gjort. Utöver de otaliga modebloggkommentarerna finns exempelvis fantastiska klipp på youtube med »flash-mob«-dansare klädda i gyllene Hammer pants som attackdansar i klädbutiker eller på gatan. MC Hammer och hans familj har också en

egen reality-show, »Hammertime«. Yngste sonen Sammy hoppar där ibland omkring som pojken i guldbyxorna, iklädd en mini-version av pappas signum. Vill man ha en egen MC Hammer docka och egna metallicbyxor att ta på och av så finns bättre begagnade exemplar av Mattelprodukterna från tidigt 90-tal att köpa på e-bay.

Kanske kan frånvaron av orientalistiska diskussioner i manliga modesammanhang helt enkelt förklaras med att den sortens associationer helt överskuggats av fenomenet MC Hammer. Genusneutrala haremsbyxor som unisexmode stämmer heller inte så väl överens med haremsfantasin och bilden av den totala åtskillnaden mellan män och kvinnor som där skulle råda. I sin bok *Shahrzad reser västerut* återger Mernissi ett exempel ur en ögonvittnesskildring skriven av en manlig, västerländsk besökare till sultanens harem i Istanbul. Han råkar skymta vad han tror är en grupp bollspelande unga män, men inser till sin bestörtning att han råkat få en glimt av kvinnor från ett alldeles äkta harem. Kvinnor klädda som pojkar.

Emancipation via inlån av orientaliska plagg

Talk of Turkish women
In their harem-coop,-
Are we less inhuman,
Hampering with a hoop?
All free motion thwarted;
Mortals à la mort;
Life's a thing aborted,
Through your draggle-skirt.

Dikt från 1864 (USA)

»Turkish Cotype« ur
*Harper's New Monthly
Magazine* 3 juli 1851.

En dräktreform kom att bli en viktig fråga för den tidiga kvinnörelsen i USA såväl som i Västeuropa. Man ville frigöra kvinnan på alla plan och när det gällde dräkten var ökad rörlighet och bättre hälsa två viktiga argument. Liksom i dikten här ovan menade många att den västerländska kvinnans kläder höll henne fången på ett sätt som kunde jämföras med hur den turkiska kvinnan hölls inlåst i ett harem. Det mest kända exemplet på förslag till dräktreform är den tvådelade dräkt som Amelia Bloomer skapade tidigt på 1850-talet. Upp till var denna dräkt ganska lik det samtida modet men klänningen var rejält kortad och bars till turkiska byxor. Hur stort genomslag denna »Bloomer's costume« faktiskt fick har källorna olika uppgifter om. Helt klart är dock att den gått till historien som det mest kända exemplet på en dräktreform. I *Fashion and It's Social Agenda* beskriver den amerikanska sociologen Diana Crane användandet av »the Bloomer's costume« som något som övergavs väldigt fort. Hon menar också att mycket få kvinnor bar denna dräkt och att den var väldigt illa ansedd. Men i Fredrika Bremers reseskildringar beskrivs dräkten som väldigt vanlig, särskilt bland unga amerikanska societetskvinnor. Bremer, som ju hade en progressiv syn på annat hon såg under Amerikaresan, förfasade sig dock över de oanständiga unga amerikanskornas korta kjolar.

Den dräkt Bloomer lanserade var alltså en kortare klänning kombinerad med ett par »turkiska byxor«. Den amerikanska historikern Gayle V. Fischer menar att valet föll på just turkiska byxor främst av två skäl. Dels för att dessa byxor inte var mansplagg, man ville skapa mer praktiska plagg men ändå hålla sig inom ramarna för det feminina, och dels för att det orientaliska var högsta mode. Det finns mindre kända exempel på amerikan-

ska dräktreformivrare som lanserat andra sorters byxor för kvinnor redan från 1820-talet och framåt, något Fischer studerat närmare. Fischer har också pekat på att den stora bristen på källor gör det svårt att kartlägga de tidiga dräktreformrörelserna och följa dräkternas spridning. Det är troligt att Bremers beskrivningar stämmer. Bland de tidiga ivrarna för turkiskinspirerat mode fanns även etablerade modeaktörer, som exempelvis *Harper's New Monthly Magazine's* modesidor som redan i juli 1851 lanserade en egen »turkisk kostym« med alla det årets modedetaljer inkorporerade.

Oavsett om »the Bloomer's costume« i själva verket var en »fashion bloomer« (modeblunder) eller en framgångsrik trend så är det helt klart att de turkiska byxorna så småningom försvann ur modet. De överlevde egentligen bara i form av olika cykelbyxor och gymnastikbyxor. Som träningsbyxor är vissa modeller populära än idag. Nike säljer en modell i Frankrike som precis som alla haremsbyxor där kallas »pantalon bouffant« och som liknar 1800-talets cykelbyxor. Det skulle dock dröja ett bra tag innan haremsbyxor blev på modet som vardags- eller festplagg igen. Dräktreformisterna lyckades å andra sidan relativt snart påverka modet på djupet. Men det var betydligt mindre känsliga »manliga« plagg än byxor som först kom att bli mainstream för kvinnor, bland annat jackor och hattar. När den kvinnliga västerländska klädseln verkligen kom att revolutioneras under 1900-talets första decennier kom dock de inlånade och till viss del omgjorda orientaliska plaggen att utgöra stommen för omdanandet.

HAREM SKIRTS STOP TRAFFIC.

Press Agent Parades Two Girls in the New Style on Fifth Avenue.

A press agent introduced the harem skirt to New York yesterday. Two young women had the skirts on. They first appeared at Forty-second Street and Fifth Avenue, and a large crowd sprang up immediately and followed them. Soon the crowd was dense enough to interfere with street traffic and business in the vicinity came to a standstill. The congestion became so great that the two traffic policemen could make no impression on it.

As the harem skirts struggled on down Fifth Avenue a howling, jeering mob followed in their wake. By the time Forty-first Street was reached the crowd had swelled from curb to curb and every one seemed bent on getting a look at the new dress. At Thirty-ninth Street the crowd had closed in on the women, who were plainly nervous. They couldn't budge one way or another, and had to listen to all kinds of uncomplimentary remarks. Finally they edged near enough to the curb to climb into a taxicab. After that they were quickly lost to view.

The New York Times

Published: February 28, 1911

Copyright © The New York Times

Ur *The New York Times*
28 februari 1911.

Paul Poiret och hans »jupes culottes«

Det franska dammodet var jämförelsevis konservativt efter sekelskiftet 1900. Franska kvinnor hade då exempelvis varit förbjudna att bära byxor i hundra år. Trots detta, och trots att det brittiska och amerikanska dammodet var mer progressivt, var det i Paris haremsbyxorna först kom att nylanseras som modplagg för kvinnor. Den franske designern Paul Poiret klädde under 1910-talet kvinnor i byxor som han listigt nog kallade för kjolar. Poiret var inspirerad av såväl Diaghilevs Ballet Russes som av empirens draperade mode. Genom att låna modeller och skärningar från olika delar av världen kom han att förändra den kvinnliga siluetten. Hans löst sittande plagg gjorde snart också korsetten överflödig. Typiskt för Poiret var att han hade favoritplagg som återkom i olika varianter i kollektion efter kollektion. Haremsbyxorna var en sådan favorit som enligt *New York Times* 1914 var ett av hans populärare plagg under flera år:

Har ni glömt det uppror som for över den civiliserade världen när den tvådelade kjolen introducerades för två år sedan? ... Haremskjolen, det ordinära namn man gett det plagg som Paul Poiret starkt stöder i sin aktuella kollektion, har inget stötande över sig.

När det gäller den franska lagstiftning som Poiret kringgick genom att kalla sina byxor för kjolar har jag ofta diskuterat den i anslutning till det betydligt nyare förbudet mot religiösa symboler i franska skolor. I praktiken är det ju en dräkreglering som mest berör de flickor som av olika skäl bär huvudduk. Gemensamt för Frankrike och flera av de länder som idag har lagstiftning som reglerar vad kvinnor får ha på sig (Iran och

Turkiet) är att de har en lång historia av dräktnreglerande förbud och påbud. Jag har länge försökt ta reda på när det franska byxförbudet avskaffades, men jag har inte lyckats. Under 2009 fick jag så veta att det beror på att det delvis fortfarande är giltigt! Naturligtvis tillämpas inte lagstiftningen från år 1800, men man har inte heller tyckt att frågan varit så viktig att man behövt skriva om lagtexten, trots vissa politiska påtryckningar.

En byxa för alla?

Idag kan man köpa haremsjeans till sin baby på Lindex. Om man har råd kan man glassa runt i Balmain's lyxvariant av haremsbyxorna från förra året som har öppningar framtill längs benen kantade med Swarovskikristaller. Balmain's Swarovski-variant är för övrigt väldigt lik den ena av de haremsbyxor kostymören Léon Bakst gjorde till Ballet Russes uppsättning av Sheherazade i Paris 1910. De konstnärer som gjorde kostymer till Ballet Russes under åren i Paris kom att bli mycket inflytelserika som inspirationskällor både för sin samtid och under hela 1900-talet. Inte minst för designers med förkärlek för det orientaliska som exempelvis Poiret och Yves Saint Laurent. Haremsbyxorna i barnstorlek påminner om ett annat tidigt dräkthereformförslag där byxorna var utformade som barnbyxor i unisexmodell. För medan västerlandets vuxenmode förändrades och gränserna mellan manligt och kvinnligt gjordes allt tydligare fortsatte barnkläderna, särskilt de yngsta barnens kläder, att var mer enhetliga långt fram på 1800-talet.

Genom att föra en diskussion kring historiska såväl som samtida exempel på när och hur haremsbyxor har lanserats och använts i olika sammanhang har jag velat ifrågasätta invanda sätt

Haremskjol i Paris.

att se på dikotomier som Västerlandet–Orienten, manligt–kvinnligt, modernt–omodernt och modernt–traditionellt. I vardagliga sammanhang omtalas ofta den här typen av begreppspar på sätt som får dem att verka statiska, fixerade och varandras absoluta motsatser. Jag valde att titta närmare på just haremsbyxor, ett enkelt plagg som ofta sys i stretchmaterial, för att jag tycker att det är ett ovanligt användbart exempel när man vill visa på de större sammanhangens elasticitet.

LES BALLETS RUSSES
AU
THÉÂTRE DU CHATELET

Aquarelle de Léon BAKST
Pour le costume de "La Péri"

BAKST
7/11

Kostymskiss av Léon Bakst 1911. Foto Dansmuseet.